

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎҚИТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Ўқувнинг олинди:

№ ДД-5120100-3.08

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

2018 йил "14" 06

2018 йил "16" 05

ЎЗБЕК АДАБИЁТИ ТАРИХИ

ФАН ДАСТУРИ

Ўқувнинг соҳаси: 100000 – Гуманитар соҳа

Таълим соҳаси: 120000 – Гуманитар фанлар

Таълим бўлишлари: 5120100 – Филология ва тилларнинг ўқитиш (Ўзбек тили)

5111200 – Ўзбек тили ва адабиёти

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2018 йил "14" 06 даги "238" -сонли буйруғининг 40 -қисмига бinoи фан дастури рухидан тасдиқланган.

Фан дастури Олий ва ўрта махсус, касб-хўнар таълими йўналишлари бўйича Ўзбекистон Республикаси филология факультетини Мувофиқлаштирувчи Кенгашининг 2018 йил "26" 05 даги 2 -сонли баённомаси билан тасдиқланган.

Фан дастури Аннотация Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида шайх Чингизид.

Тузувчилар:

Жабборов Н.

- ТошДУТАУ, "Ўзбек адабиёти тарихи ва матбуотининг" кафедраси муаввир, филология фанлари доктори, профессор

Раскатов Н.

- ТошДУТАУ, "Ўзбек адабиёти тарихи ва матбуотининг" кафедраси профессор, филология фанлари доктори

Муродов Н.

- ТошДУТАУ, "Ўзбек адабиёти тарихи ва матбуотининг" кафедраси доцент, филология фанлари доктори

Юсупова Д.Р.

- ТошДУТАУ, "Ўзбек адабиёти тарихи ва матбуотининг" кафедраси доцент, филология фанлари доктори

Тошқуллов Р.Ф.

- ТошДУТАУ, "Ўзбек адабиёти тарихи ва матбуотининг" кафедраси доцент, филология фанлари доктори

Қадрилов Н.

- ТошДУТАУ, "Ўзбек адабиёти тарихи ва матбуотининг" кафедраси доцент, филология фанлари доктори

Тўхтасев В.

- ТошДУТАУ, "Ўзбек адабиёти тарихи ва матбуотининг" кафедраси доцент, филология фанлари доктори

Очилов Э.

- ТошДУТАУ, "Ўзбек адабиёти тарихи ва матбуотининг" кафедраси доцент, филология фанлари доктори

Фан дастури Аннотация Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети Кенгашида кўриб чиқилган ва тасвир кўрсатилган (2018 йил "26" 04 даги 2 -сонли баённома).

1. Ўзбек фаннинг долзарблиги ва олий касбий таълимдаги ўрни

Ушбу фан ўзбек мумтоз адабиётининг долзарб мумтозлари, адабий-маданият муҳити қарашлари ва уларга муносабат, ўзбек мумтоз адабиётини қириш, мумтоз поэтика, тарихий-адабий жараяннинг тараккиёт қонунчиликлари ва ижтимоий муҳит билан боғлиқлиги, жамиятлик харақатининг адабиётдаги ифодаси ўларок дунёга келган миллий ўғонини адабиётининг хос хусусиятлари каби масалаларга доир маълумотларни қамраб олади.

"Ўзбек адабиёт тарихи" умумқасбий фанлар блокига киритилган курс хисобланиб, 1-, 2- ва 3-курсда ўқитилиши мақсадга мувофиқ. Олий таълим тизимида маънавий баркамол авлодни етиштириш, уларни ажлоллар яратган адабий меросга муҳаббат ва ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ҳамда талабалар китобхонлик маданиятини юксалтиришда ушбу фан муҳим аҳамиятга эга.

"Ўзбек адабиёт тарихи" фанини тўлиқ ўзлаштириш талабалар адабий-эстетик дидини юксалтириш баробарида уларда илмий таъжикот олиб бориш мақсадини шакллантириш учун ҳам замин хозирлади.

II. Ўзбек фаннинг мақсади ва вазифаси

Фанини ўқитишдан мақсад – ўзбек адабиёт тарихи ва мумтоз поэтика билан боғлиқ бой адабий ва илмий мерос билан филолог талабаларни таништириш, ўсиб келаётган авлодни соғлом эътиқод ва юксак ахлоқ соҳиб бўлган ажлолларининг хурмат руҳида тарбиялаш, улар қолдирган маънавий хазинани том маънода қадрлашга ўргатиш орқали уларни юксак маданият ва кенг маърифат соҳиб этиб тарбиялашдир. Ўзбек мумтоз адабиёт ва ўзбек миллий маънавиятининг шаклланиш ва ривожланиш қонунчиликлари аниқлаш орқали ёшларда қучли таъқкур тарзини шакллантириш, ўзбек адабиёт тарихи ҳақида ҳар томонлама билим ҳосил қилиш, маънавий дунёси мукаммал бўлишга қўмақлашиш ушбу ўқув фанининг асосий мақсадларидан хисобланади.

Ушбу мақсадларга эришиш учун "Ўзбек адабиёт тарихи" фани талабаларни назарий билимлар, амалий кўникмалар, фанга доир мумтозларга услубий ёндашув ҳамда илмий дунёқарашини шакллантириш вазифаларини бажарали.

Фан бўйича талабаларнинг билим, кўникма ва маълумотларни қўйидаги талабалар қўйидаги.

– мумтоз адабиёт тушуничаси, мумтоз поэтика, мумтоз ижодкорларнинг ҳаёт йўли ва ижодий фаолияти, уларнинг миллат ва жаҳон маданияти ривожига қўшган хиссаси, ўзбек давлатчилиги ва маънавияти тарихида тутган ўрни ҳақида билимга эга бўлиши;

– мумтоз адабиёт билан боғлиқ тушунича ва таъвоиллар, мумтоз поэтика асослари: баллоат илми, илмлар учлиги, мумтоз асарларнинг мазмун-моҳияти, мажоз тарихида ёзилган шеърларда қўлланилган илмий, диний-асотирий ва тасаввуфий истилохларни шарҳлаш, баъдий наср стилистикаси, рамз, тимсол ва образлар моҳиятини аниқлаш, мумтоз асарлар

тили, илий-филологик, тарихий, ирфоний, диний-фалсафий асарларнинг ўзига хос жиҳатлари, маъно катламлари, ушбу асарларнинг ўзбек ва жаҳон адабиётининг кейинги ривожига кўрсатган таъсири билан боғлиқ кўникмида эга бўлади;

– талаба мумтоз ижодкорларнинг асарларини ўрганиш орқали уларни ўқри таҳлил ва талкин қили олиш *маълумоти* эга бўлиши керак.

III. Асосий назарий қисм (матрица машғуллари)

1-модул. МУМТОЗ АДАБИЁТГА КИРИШ

1-мавзу. Мумтоз адабиётга кириш курсининг мақсади ва

вазифалари

Мумтоз адабиёт истилоҳи, унинг маъно кўлами. Шарк халқлари (туркий, араб ва форс) мумтоз адабиётда муштараклик ва ўзига хослик, ўзаро таъсир масалалари. Ўзбек мумтоз адабиёти Шарк адабиёти контекстида.

Мумтоз адабиётда сюжетлар ва жанрларнинг кўчиши ҳамда ўзбек мумтоз адабиётда уларнинг баркарорлашуви.

Ўзбек мумтоз адабиётини даврлаштириш масаласи. Адабий-бадний ҳодисалар даврлаштиришнинг муҳим мезони сифатида. Адабиёт тарихи жамият тарихи таркибида. Адабиётшунослар томонидан тақсиф этилган даврлаштириш принциплари.

2-мавзу. Мумтоз адабиётнинг генезиси, шаклланиши ва тараккиёти

Мумтоз адабиётнинг шаклланишидаги асосий омиллар: мифология ва унинг ёзма адабиёт тараккиётидаги ўрни, халқ отаки ижоди ва мумтоз адабиёт муносабатлари, таржима адабиёти ва мумтоз адабиёт. Исломгача бўлган турли диний таълимотлар (зардуштийлик, монийлик, буддавийлик ва б.)нинг ёзма адабиёт юзига келишидаги роли.

Адабий таъсир масалалари. Зудлисонайлик аъёнлари. Туркий ва форсий тилларда яратилган мумтоз асарларда муштарак адабий тамойил ва меъёрларга амал қилиниши.

3-мавзу. Мумтоз адабиётнинг диний-тасаввуфий ва илмий

манбалари

Мумтоз адабиёт тараккиётида Кўрьони қарим ғоқлари ва ҳадиси шарифдаги фикрларнинг ўрни ва аҳамияти. Тасавуф. Унинг санъат ва адабиётга таъсири, мумтоз адабиёт тараккиётидаги ўрни ва аҳамияти.

Дидактик, тарихга ва географияга оид, сиёсий-ахлоқий асарлар (“Қобуснома” (Кайковус), “Сийёсатнома” (Низомулмулк), “Наврузнома” (Умар Хайём), “Ҳақор мақола” (Низомий Арузи Самарқандий), “Тазкират ул-авлиё” (Аттор), “Фихри мо фихи” (Румий) “Дубоаб ул-аллоб” (Афий), “Тазкират уш-шуаро” (Давлатшоҳ Самарқандий) ва б.) ҳамда таъкирлар.

4-мавзу. Мумтоз шеър

Мумтоз шеърнинг шаклланиши. Унинг дастлабки намуналари. Аруз шеър системаси ҳақида умумий маълумот. Қофия ва байт, қофия ва банд. Анъана ва ўзига хослик – мумтоз адабиётдаги энг муҳим адабий ҳодиса. Ўзбек мумтоз адабиётининг тур ва жанрлари. Лирик тур. Лирик турга мансуб жанрлар. Ўзбек мумтоз адабиётда уларнинг баркарорлашуви ва тадрижий такомилли. Девон, баёз ва таъкирлар – мумтоз адабиётини ўранишида муҳим манбалар. Девон, баёз тузиш ва таъкирчилик тарихидан. Эпик шеърят ва унга хос муҳим хусусиятлар.

5-мавзу. Мумтоз адабиётда анъанавий мавзу ва образлар

Ўзбек мумтоз адабиётда образлар тизими (лирик ва эпик асарлар мисолида). Анъанавий образлар генезиси ва ривожланиши тадрижи. Шарк адабиёти учун умумий бўлган образлар таъсири ва таъсири. Рамз ва тимсоллар олами. Ўзбек мумтоз адабиётда мажоз тарихи. Бадний матн таъкирида рамз ва тимсолларнинг муайян адабиётда дахлдорлигини эътиборга олиш зарурати. Ранг, сон (бир, етти, тўққиз), табиат ашёлари (тул, бўлбул, кўш, денгиз...), та оид рамзий тимсоллар ва уларнинг маънолари.

6-мавзу. Мумтоз адабиётда бадний услуб тушунчаси

Мумтоз адабиётдаги асосий услубий йўналишлар. Хўросон, ирок, хинд услублари. Услублар синтези.

Мумтоз адабиётда шеърӣ ва насерӣ услуб, “хос услуб” ва “омма услуби” ҳақида тушунча (Мийн Бузрук). Бу услубларга хос мезонлар. Мумтоз адабиётда “Туркистон услуби” ва “Хўросон услуби”.

Илк насер ҳақидаги назарий тушунчалар. Насрий асарларнинг услубий хосликлари. Халқ китобларининг яратилиши ва адабий жараён. Халқ китоблари ва ижодкор шахсияти. Халқ китобларида фольклор сюжетлари ва индиидуал ижод. “Халқ адабиёти” тушунчаси. Жаҳон адабиётда “халқ адабиёти” ва “халқ китоблари” тушунчаси, уларнинг ўзбек мумтоз адабиётдаги мазкур тушунчалар билан ўхшаш ва фарқи жиҳатлари.

7-мавзу. Мумтоз ўзбек адабий тилидаги филологик асарлар ва уларнинг бадний адабиётини ўранишида муҳим манбалар эканлиги

Миср мамлукалар давлатида мумтоз ўзбек адабий тилида яратилган филологик асарлар: Абу Хайёнинг “Китоб ал-идрок ли-л-исон ал-атроқ” асари (XIII – XIV асрлар). Ўрта ва Марказий Осиёда яратилган филологик асарлар: Тоғей Ймон Хиравийнинг “Балойиъ ул-луғат”, “Абушка” луғатлари, уларда ўзбек мумтоз адабиёти манбаларидан берилган маълумотларнинг муҳимлиги; Муҳаммад Ёқуб Чингилнинг “Жеҳунома”, Муҳаммад Ризонинг “Мунтахаб ул-таворих”, Махдихоннинг “Санглох”, Фатҳали Кожарнинг “Луғати атроқия” ва бошқа луғатларнинг ўзбек мумтоз адабиёти тарихи учун муҳим манба эканлиги.

Фаробийнинг шеър, унинг хоси бўлиш қонуниятлари ва инсоният томонидан идрок этилиши ҳақидаги фикрлари.

Ўзбек мумтоз адабиёти дунё шарқшунос ва туркологлари илмий фаолиятида. Дунё адабиётшунослигида мумтоз адабиётга муносабат.

ЎЗБЕК МУМТОЗ ПОЭТИКАСИ АСОСЛАРИ

1-мавзу. Мумтоз поэтика ҳақида умумий маълумот

"Поэтика" атамасининг дугавий ва истилоҳий маънолари. Бағоят илми. Унинг тарихи ва тадқиқий тақомили. Бағоят илмининг таркибий қисмлари: байъ, маъоний, бадъ илмлари. Бағоят илмида ташбех. Ҳақиқат ва мавқо. Истиора. Бағоят илмига доир ариб ва форс тилиаридаги манбалар. Бағоят илмининг соф адабиётшуносликлари талқини.

Адаб илми – Шарқ адабиётшунослигининг асоси сифатида. Адабий илмлар ва уларнинг таснифи. Илмлар учлиги ва уларнинг мумтоз поэтикани ўргатишлари аҳамияти. Аруз, бадъ ва кофия илмлари.

Ариб, форс ва туркий тилларда яратилган мумтоз поэтикага доир манбалар. Мумтоз поэтикага оид замонавий илмий рисолашлар.

2-мавзу. Мумтоз адабиётда адабий турлар ва шеър навълари

Адабий тур тушуничаси ва унинг ифодаганиш шакллари (наър, назм). Мумтоз адабий манбаларда шеър навълари билан боғлиқ қарашлар. "Фунун ул-балот" асарида шеър навълари таснифи: ифодаганиш шакллари ва мавзулар бўйича тасниф. Байтти шеър шакллари. Ҳазал ва унинг турлари. Қасида ва унинг таркибий тузиллиши. Мустақилнинг жанр хусусиятлари. Қичик лирик жанрлар таснифи.

3-мавзу. Мусамматларнинг шаклий хусусиятлари

Мусамматлар ҳақида умумий маълумот. Уларнинг жанр сифатида шаклланиши. Мумтоз поэтикада доир манбаларда мусамматларга доир қарашлар. "Фунун ул-балот" асарида мусамматлар таснифи. Мусамматларнинг яратилиш хусусиятлари кўра турлари. Мустақил ва тазмин мусамматлар. Таҳмис ва тасдиқларга хос хусусиятлар.

4-мавзу. Ҳам байт, ҳам бандга асосланган шеър шакллари

Уларнинг таркибига кўра ҳам байт (Ҳазал асосидаги қойилганиш тизимини ўз ичига олганлиги ёки байтлардан иборат бўлганлиги учун), ҳам бандга (таркибан давомийликини тақозо қилганлиги ва бандларни вужудга келтирилганлиги учун) асосланганлиги. Маснавий – воқеабанд шеър учун асос сифатида. Таржибанд ва восита байт ҳақида умумий маълумот.

Таржибанднинг жанр хусусиятлари. "Фунун ул-балот"да маснавий ва таржибга берилган таърифлар.

5-мавзу. Аруз илми ва мумтоз жанрлар муносабати.

Аруз илми ҳақида умумий маълумот. Аруз вазнини доир мумтоз рисолашлар. Мумтоз арузшунослик асослари. Жузв, руки ва баҳрлар. Туркий шеърятдаги мустақил баҳрлар. Аруз вазни ва мумтоз жанрлар муносабати. Туоқ, рубоий ва мустақил жанрларнинг вазн хусусиятлари.

6-мавзу. Бадъ илми ёки бадий санъатлар талқини

Бадъ илми ҳақида умумий маълумот. Мумтоз манбаларда бадъ илмига доир қарашлар. "Бадъий ус-санойи"да бадъий санъатлар таснифи. Лафзий санъатлар ҳақида маълумот. Уларнинг ўзига хос хусусиятлари. Тақрир асосланган бадий санъатлар. Маънавий санъатлар ҳақида маълумот. Ташбих, талмис, муқолага, таносуб мумтоз адабиётнинг таъин бадий воситалари сифатида. Лафзий маънавий санъатлар. Уларнинг ҳам шакл, ҳам маънога алоқадор эканлиги. Тажнис, ийҳом, таъод санъатларининг мумтоз шеърятдаги ўрни.

7-мавзу. Кофия илми ҳақида маълумот

Мумтоз манбаларда кофия илмига доир қарашлар. Кофия унсурлари. Мумтоз кофия турлари. Кофиянинг ўзақ таркибига кўра фарқланувчи турлари. Мужаррад, муассас, мурдаф ва муқайяд (қайди) кофиялар. Кофиянинг тузиллишига кўра турлари. Мутлак ва муқайяд кофиялар.

2-модул. ЭНГ ҚАДИМГИ ДАВРЛАРДАН ХШ АСРГАЧА БЎЛГАН АДАБИЁТ

1-мавзу. Исломигача бўлган давр адабиёти

Туронзамин қадимги мадания марказлардан бири сифатида. Қадимги даврлардан эрамининг VIII асригача Марказий Осиёда яшган халқлар маданияти, халқ отзаси ижоди, ёзуви ва санъати. Қадимги шумер маданияти ва туркий қавмлар тарихи. "Билгамиш" достонининг туркий халқлар эпосига муносабати.

Энг қадимги отзаси адабий ёғорлиқлар. Уларнинг асосий манбалари. Миф ва афсоналар қадимги ҳаёт акси, табиат ҳақидаги тасаввур-тушуниларнинг бадий ифодаси эканлиги. Хитой манбаларида Марказий Осиё халқларига доир маълумотлар ва афсона ҳамда ривоятлар.

Қаҳрамонлик эпоси. Марказий Осиё эпослар ватани эканлиги. Шарқ энг адабиётининг машхур қаҳрамонлари. Қадимги қаҳрамонлик эпосининг юнон манбалари орқали етиб келган намуналари: «Тумарис», «Широқ». Халқ қиссалари ҳақида маълумот. Искандар тўғрисидаги қиссалар.

2-мавзу. Уйғур ёзувидаги ёғорлиқлар

«Девону лутотит турк» асари орқали бизгача етиб келган бадий намуналари. Алп Эртуғта марсиеси. Қадимги афсона ва қўшиқлар поэтикаси. «Девону лутотит турк»да мунозара жанрининг илк илдизлари. «Девон»даги халқ мақоллари поэтикаси. Абдурауф Фитрат "Девону лутотит-турк"даги тўғрлиқлар асосида достонлар парчаларини тиклагани ва бу достонларнинг туркий халқлар отзаси ижоди намуналари экани.

Монийлик мазмунлидаги туркий адабиёт. Моний ва унинг таълимоти хусусиятлари. Монийлик – зардуштийликнинг махсули сифатида. Монийлик Шейрларининг мавзуи. «Хуастуанифт» (Монийларнинг тавбаомаси) асарининг ўзига хос хусусиятлари.

Будда мадмунидиги туркий адабиёт. Марказий Осиёда буддизмийликнинг хосе хуусиятлари. «Олтун ёруғ» асарнинг туркий халклар маънавий хаётидаги ўрни.

3-маву. Ёзма ёлторликлар

Калимги ёлторликларнинг ёзув хуусиятлари

Иероглифик ва пиктографик ёзувлар. Миҳхатлар ва руний ёзувдаги илк манбалар. «Авесто» ёлторлиги (эр.ав. VIII аср) зардуштийликнинг мукаддас китоби эклидиги. «Авесто» калимги миф ва афсоналар мажмуи сифатида. Зардушт шахси хақидаги маълумотлар. Унинг таркибий тузиллиши. Асосий ким ва Зандлар. «Авесто»нинг илмий-тарихий киммати. «Авесто»нинг ўрганилиши тарихида. «Авесто» адабий манба сифатида. «Авесто» кимлари. Беруний «Авесто» ва Зардушт шахси туғрисида. Асардаги етакчи кахрамонлар ва тимсоллар. «Авесто»нинг бадий хуусиятларида доир.

Ўрхун-Энасой обидлари (VI-VIII асрлар) адабий манба сифатида. Ёлторликларнинг яратилиш тарихи ва тарқалиш ўрни. Уларнинг кашф этилишига онд маълумотлар. Бигта хокон ёлторлигида Ватан дахлизлиги учун курашнинг акс етганилиги. Кул Тегин ёлторлиги. Ўрхун-Энасой тошбитиклари адабий манба сифатида. Тошбитикларнинг тил хуусиятлари, адабий киммати. Ўрхун-Энасой ёлторликларининг жанр хуусиятлари: тарихий-кахрамонлик достонлари, кўшик ва йиги жанрлари. Тошбитиклар ва туркий халклар оғзаки ижоди ўргасидаги муносабат. Ўрхун-Энасой ёлторликларида мифология тасавурулар. Тўнокук битлиги. Унда шахс ва миллат эрки. Ирк битлиги (Табирнома) адабий манба сифатида.

4-маву. Ислон маланиятининг шаклланиши ва илк мусулмон

Ўйгонлиш (Ренессанс) даври

Сомонийлар, салжукийлар, газнавийлар ва коракхонийлар даврида ислоний маланият. Халис тулпаш анъанаси ва унда туркистонлик буюк мухаддисларнинг роли. Имом Бухорий ва ат-Термизий. «Ал-жомеъ у-сахих» ва «Шамойили Мухаммадия» асарлари. IX-X асрларда араб тилининг маланий хаётта фол аралашуви.

Араб ва форс тилларидаги адабиёт. Туркий халклар ижодкорларининг араб ва форс тилларида ижод этилиши. Марказий Осиё буюк аломатлар ватани: Хоразмий, Абду Наср Форобий, Ахмад Фароний илмий кашфиётларининг илк ўйгонлиш даврига асос солгани.

5-маву. Ғазнавийлар ва коракхонийлар даври адабиётининг асосий хуусиятлари

XI-XIII асрларда Марказий Осиёда маланий хаёт. Абду Райхон Беруний («Калимги халклардан колган ёлторликлар»: «Минералогия»), Ибн Сино асарларида («Шеър санъати» рисолисида, «Хай бин Яқзон» кимасида) адабиётшунослик ва фалсафа масаллари. Бу даврдаги бадий асарлар ва тазкирачилик. Абду Мансур ас-Саолбий ва унинг «Ятимат у-даҳр» асари.

Туркий тилининг янги адабий боскичга кўтарилиши. Коракхонийлар даврида туркий маланиятнинг тараккиёти. Боласоғун ва Кошғардаги маланий хаёт. Туркий достончилик мактабонининг вужулда келиши. Коракхонийлар даври адабиётида анъанавийлик ва ўзига хослик.

6-маву. Махмуд Кошғарий ва унинг «Девону луготи-т-турк» асари

«Девону луготи-т-турк» – адабий манба сифатида. Асарнинг ёзиллиш максали хақида Махмуд Кошғарий. «Девон»да адабий жанр намуналари: афсоналар, маколлар, марсия ва достондаги бошқа турткиларнинг хуусиятлари, бу хақда олимларнинг карашлари. Аллитерациянинг шеър тузиллиши ва «Девон»даги турткиларда аллитерациянинг мавжудлиги. «Девон»да калимги туркий шеърят анъаналари. Европа олимларининг (А.Бомбачи, П.Пельо ва б.) «Девону луготи-т-турк»ни ўрганилишдаги хизматлари.

7-маву. Юсуф Хос Хожиб хаёти ва ижодининг манбалари

«Кутадгу билиг» хама ижтимоий-сиёсий ва фалсафий масалалар. Достонда Юсуф хос Хожибнинг ахлокий ва эстетик карашлари. «Кутадгу билиг» ва коракхонийлар сулоласидаги ижтимоий-сиёсий вазият. Жамиятдаги турли тоифалар тавсифи. Асарда тарбия масалалари. «Кутадгу билиг»да туркий адабиётнинг калимийлигида доир муаллиф ишоралари. Калимги шарк адабиёти ва «Кутадгу билиг» муносабатлари. Юсуф Хос Хожиб ўз даврининг зукко адабиётшуноси ва мутафаккири сифатида. Достон жанрлари: маснавий, касида, туртки ва ғазал унсурлари. Асарнинг бутунлиги куллагги ахамияти.

8-маву. Ахмад Югнакий хаёти ва ижодининг манбалари

Адиб Ахмад Югнакий хаёти ва ижодининг ўрганилиш тарихи. «Хибат ул-хакойик». Асар мавзуи ва таркиби. Алишер Навоий Ахмад Югнакий хақида. «Муниаот» асарида «Хибат ул-хакойик»дан келтирилган турткининг маълум тарихий воқеа билан боғлиқ жихати. Асар хақидаги бахс-мунозаралар. Абдуравуф Фитрат «Хибат ул-хакойик» хақида. Халислар асосида бадий асар яратилиш анъанаси. Асарнинг бадий хуусиятлари.

3-модул. XIII - XIV АСРЛАР АДАБИЁТИ

1-маву. Олтин ўрда ўзбек адабиёти

XIII - XIV асрларда ўрта Осиёдаги ижтимоий хаёт, маланий муҳит. Халк оғзаки ижоди ва ёзма адабиёт. Бу даврда яратилган асарларнинг мавзу йўналиши, жанр хуусиятлари. «Ўғзнома» китобий эпоси. Олтин ўрда давлатининг тарихида топили ва бу давлатда маланий хаёт. Олтин ўрда давлатининг тарихида тутган ўрни. Олтин ўрдадаги маланий ва адабий хаёт. Олтин ўрданинг таназзули. Мамлуклар давлати хақида

кискача мавзуот. Олтин ўрдадаги адабий мухитнинг мамулуклар давлатига кўчиб ўтиши. Мамулуклар давлатида туркий тилдаги лутгалар, илмий асарларнинг яратилиши.

2-мавзу. Сайфи Саройи ижоди. "Ўлистон бит-туркий" асари

Сайфи Саройи ҳаёти ва ижодининг манбалари. Ҳаёти ва ижодининг ўранилиш тарихи. Лирикасининг жанр хусусиятлари, мавзулар кўлами. Мамулуклар давлатида Сайфи Саройининг макси. Унинг ғазалчиликдаги маҳорати, шερрий хикоятлари. Замондош шоирларга шеррий жавоблари. "Ўлистон бит-туркий" асарининг таркиби. Асардаги асосий фоя, кўтарилган масалалар. "Ўлистон бит-туркий" ва Саъдий "Ўлистон"и. Саройининг "Ўлистон бит-туркий"си Саъдий "Ўлистон"ининг эркин таржимаси экани. "Сухайи ва Гулдурун" достони. Унинг тузилиши ва говий мундарижаси. Достоннинг бадий хусусиятлари.

3-мавзу. Агиографик асарлар – бадий наср намунаси сифатида

Носиридин Раббузый ҳаёти ва ижодининг манбалари. Адиб ижодининг ўранилиш тарихи. Шарк адабиётида "Қисас ул-анбий"ларнинг кискача тарихи. "Қисаси Раббузый" ("Қисас ул-анбий") – ўзбек бадий насрининг илк намунаси сифатида. Асарнинг яратилиши, таркибий тузилиши. Раббузый – манба шунос ва танкидчи. Асарда кисса, хикоят, ривоят жанрлари. Шеррий жанрлар: латифа, хикмат жанри. Бошқа кичик (хабар, фойда, муножот) жанрлар. Асардаги шеррий парчаларнинг бадийлиги: вазн, кофия ва шеррий санъатлар. Махмуд Али ибн-ас-Саройининг "Наҳж ул-фародис" асари ўзбек адабиётида агиографик асарларнинг биринк намунаси. Асарнинг тузилиши, жанр хусусиятлари. Агиографик асарларнинг ўзбек мумтоз адабиётидаги ўрни.

4-мавзу. Кутбонинг "Хусрав ва Ширин" асари

"Хусрав ва Ширин" достонининг яратилиш тарихи, манбалари. Низомий ва Кутб: анъанавийлик ва ижодий фардиёт (индивидуаллик). Достоннинг бадий баркамоллиги: шеррий санъатлар, вазн ва кофия. Достоннинг ўранилиш тарихидан. Зайнчковский, Амир Нажип ва А. Таиржонов тадқиқотлари. "Хусрав ва Ширин" Кутб таржимасида. Таржимачилик Олтин ўрда адабиётининг асосий хусусиятларидан экани. Достон сюжети. Асар таржимасида ўзига хослик ва Кутбнинг маҳорати. Кутбнинг ғазалчилик маҳорати. Достон бадийлиги.

5-мавзу. Ўзбек адабиётида нома жанри

Хоразмий ҳаёти ва ижодининг манбалари. Таржимаи холиға доир мавзуотлар. Ўзбек адабиётида нома жанрининг илк иллизлари: "Қутадғу билит"да нома жанрининг дастлабки кўриниши. Форс адабиётида нома жанри, Фахриддин Ғурғоний (XI аср) "Вис ва Ромин" достонига нома жанрита форс адабиётида илк бор асос солгани. "Муҳаббатнома"нинг

нусхалари ва тузилиши. Асарда ишкнинг улугланиши. Асардаги жанрлар тизими. Нома жанри ривожига хисса кўшган буюк ижодкорлар: Хўжаандий ва унинг «Латофатнома» асари, Сайиди Аҳмад ва унинг "Ташшукнома" асари. Юсуф Амирий ва унинг "Дахнома" асари. Номалар тузилишидаги фарқлар. Ўзбек адабиётида мунозара жанрининг пайдо бўлиши. XV асрнинг биринчи ярмидаги мунозара жанрининг асосий хусусиятлари.

6-мавзу. Темурийлар даври адабиёти

Тарихий шароит ва маданий муҳит. Темур ва темурийлар даврида ўтказилган маданий исохотлар. Илм-фан таракқиёти. Тарихнавислик. Темурийлар даври тарихига бағишланган асарлар. Бадий ижол соҳасида турли йўналишларнинг вужудга келиши. Адабий-эстетик қарашларнинг тадрижий такомилли. Адабий тур ва жанрлар поэтикаси. Жанрлар хилма-хилиги. Девон тузиш анъанаси. Ҳамсанавислик. Мемуар асарлар. Адабиётшуносликка оид асарлар. Индивидуал ижодий услуб муаммоси. Ушбу даврда фаоллиёт кўрсатган йирик шоир ва адиблар ижодида кискача тавсиф.

7-мавзу. "Юсуф ва Зулайхо" туркумидати достонлар

Шарк адабиётида "Юсуф" киссалари ва "Юсуф ва Зулайхо" достонларининг иллизлари. Миср миххатарида милоддан олдинги учинчи минг йилликда "Юсуф ва Зулайхо" сюжетининг яратилгани. Кул Алнинг "Қиссайи Юсуф" асари ва фольклор манбалари. Шоир Дурбекка нисбат берилган "Юсуф ва Зулайхо" достони. Достоннинг яратилиши, образлар тизими, говий-баддий хусусиятлари. Достон образлар тизимидаги айрим ўзига хосликлар.

Хайдар Хоразмий ҳаёти ва ижоди. Хайдар Хоразмийнинг ижодий мероси. «Ўлшан ул-асрор» ҳамда «Ўл ва Навруз» асарлари. «Ўлшан ул-асрор»даги хикоятларнинг говси, максалди.

8-мавзу. Атоий ва Саккокий ижоди

Атоий ҳаёти ва ижодининг манбалари, ўранилиши. Шоирнинг лирик мероси: жанр хусусиятлари ва бадийлиги. Ғазалларининг тасаввуфий талкини. Ўзбек адабиётида Атоий ижодининг ўрни.

Саккокий ҳаёти ва ижодининг манбалари ўранилиши. Адабий мероси. Саккокий "Девон"и. Унинг тузилиши, кўлзма нусхалари. Саккокий – қасиданавис. Темурийлар даври шериятидаги услубий ўзгаришлар. Чингтой тили ва чингтой адабиётининг Темурийлар давридаги такомилли.

9-мавзу. Лутфий ва Хусайний ижоди

Лутфий ҳаёти ва ижодини ўраниш манбалари. Лутфийнинг ижодий фаоллиги. Лутфий ва Навоий. Лутфий лирикеси, жанр хусусиятлари ва мавзу кўлами. Лутфий лирикасида мавзуқа, зоҳид, ракиб тисмоллари

талқини. "Зафарнома" дostonи Шарафиддин Али Яздий "Зафарнома" синини бадиий таржимаи сифатида. Дostonнинг голмий мундарижаси.

Хусайний – туркиғуӣ шоир. Навоий "Маҷолис ун-нафос" да Хусайний ҳақида. Навоийнинг Хусайний девонига доир фикрлари. Алишер Навоий "Муноҷот" ида Хусайний шахсининг ёритилиши.

4-Модул. ХҲП АСРДАН ХҲ АСРНИНГ ИККИНЧИ ЯРМИГАЧА (1865-йил) БЎЛГАН ДАВР АДАБИЁТИ

1-мавзу. Захириддин Мухаммад Бобурнинг ҳаёти ва адабий мероси
Бобур ҳаёти ва адабий меросининг ўрганилиш тарихи. Шоир шеърятга, девонлари, бадиий маҳорати. "Бобурнома", "Рисолаи арӯз", "Волидия" ва "Мубаййин" асарларининг адабий қиммати.

2-мавзу. Бухоро адабий муҳитининг ҳос хусусиятлари

Давр маданӣ ҳаётига шарт. Сиесий ҳаётдаги бекарорлик ва сулодалар алмашинуви. Адабий ҳаётнинг ўзига ҳос хусусиятлари. Хонлиқлар марказларида адабий муҳитнинг шаклланиши ва таракқиёти.

Тарихнавислик. Ўтмиш тарихнавислиги ва унинг давом эттирилиши. Хондмирнинг "Ҳабиб ус-сир" ва "Сир ул-мулк" асарлари. Тарихий асарларнинг янгилаштирилган хусусиятлари.

Тазкиранавислик. Давр тазкиранавислигининг ўзига ҳос хусусиятлари. Ҳасанхожа Нисорий "Музаққирӣ ахбор" асарининг илмий қиммати. Асарда ХҲП аср маданӣ ҳаётини акс эттириш тамойиллари. Мутрибий, Малӣхо Самарқандӣ, Қори Раҳматуллоҳ Воҳеҳ, Фазлий Намангонӣ, Аҳмад Табибий тазкиралари.

Шайбонийхон ҳаёти ва ижоди. Шоир девони ва унинг жанр хусусиятлари. Асарларининг мавзу ва говий қўлаи. Шоир дунёқараши ва тарикати. Шайбонийхон ижодида лирик қаҳрамон табиати. Шеърӣй маҳорат қирралари.

Муҳаммад Садиқ ижоди. «Шайбонийнома» жангнома типидати дoston сифатида. Асар мазмуни, тарихий шахслар ва бадиий тимсоллар.

Ҳожа ижоди. Ҳаёт ва ижоди. Ҳикоялари. "Тулзор" ва "Мифтоҳ ул-адл" асарларининг талқини.

3-мавзу. Қул Убайдий ва Турди ижодий мероси манбалари

Қул Убайдий мероси. "Қулдиёт"нинг яратилиш тарихи ва жанр хусусиятлари. Шоирнинг шеърӣ жанрлар тақомилдати ўрни. Қул Убайдий шеърӣтида лирик қаҳрамон табиати. Дунёқараши ва тарикат масалалари. Шоир маснавийлари. Уларнинг мавзу ва говий қамрови. Шоир меросининг тимсоллар олами.

Турди ижоди. Шоир ҳаёти воқеаларининг асарлари асосида тикланиши. Турди шеърларининг жанр хусусиятлари. Ғазал ва муҳаммаслар. Субхонқулихон ҳақидаги ҳажвияси. Асарда маданӣ ҳаёт тасвири.

4-мавзу. Машраб ва Суфи Оллоёр адабий мероси

Машрабнинг ижодий мероси. Машрабшунослик тарихидан. Тазкиралардаги маълумотлар. «Қиссай Машраб» асарининг шоир дунёқараши ва ҳаётини ўрганишдаги аҳамияти. Шеърӣятга. Машраб лирик меросининг мавзу доираси. Асарларида қаламдорилик тарикатининг акс этиши. Шеърӣтида илоҳий ишқ талқини. Тимсоллар оламининг ўзига ҳос жиҳатлари.

Машраб таҳаллусли шоирлар. "Мабдан нур" ва "Қимё" асарлари, уларнинг муаллифлиги масаласи.

Суфи Оллоёр ҳаёти ва асарлари. "Сабот ул-оқизин" асарида маърифий масалалар. Маърифий рисодаларида нақшбандийлик таълимотининг янгилаиши.

5-мавзу. Ҳива адабий муҳитидаги маданӣ ҳаёт

Адабий муҳит ва унинг ўзига ҳос жиҳатлари. Зулмисонайлик ва Навоий анъаналарининг давом эттирилиши. Девон тузиш анъаналарининг тақомиллаштирилиши. Жанрлар поэтикаси. Тарихнавислик. Таржима мактабининг ўзига хослиги, тақомиллашуви тамойиллари. Баёзчилик, тазкиранавислик ва ношириникининг таракқий этиши.

Абулғози Баҳодирхон ҳаёти ва ижодий мероси. Абулғозининг ижтимоӣ ҳаётдаги мавқеи. Тарихий асарлари. "Шажабайн тароқима" асари. Унинг ёзилиш ва ўрганилиш тарихи. Асарнинг илмий-бадиий қиммати. «Шажабайн турк» асари қомусий маълумотнома эканлиги. Асарнинг ўзбек адабиёти тарихидаги илмий-бадиий мақоми. Тимсоллар силсилаи. Адиб маҳорати масаласи.

"Манофет ул-инсон" асарининг қўлёзма нусхалари. Асарнинг яратилиш тарихи, сабаблари. Асарнинг тузилиш хусусиятлари ва аҳамияти. Нишотий ҳаёти ва ижоди манбалари. Ҳаёт ва адабий мероси.

Шеърӣй девони ва баёзлар. Уларнинг қўлёзмалари. Шоир шеърӣятининг мавзу ва говий қамрови. Лирик қаҳрамон табиати. Асарларининг фалсафӣй асослари. Шеърӣй маҳорати. «Қушлар мунозараси» асарида анъана ва янгилик. Рамазӣй тимсоллар талқини. «Хусну Дид» дostonининг тимсоллар олами ва рамазӣйлик. Уларнинг номланиш тарихи ва талқини. Шоирнинг шеърӣй маҳорати қирралари.

6-мавзу. Андалиб, Мунис ва Отаҳӣй

Андалиб ҳаёти ва ижоди. Таржимаи холи. Адабий мероси. Дoston ва маснавийлари. "Зайнул араб", "Юсуф ва Зулайхо", "Лайли ва Маҷнун" дostonлари. Дostonлар сюжети. Қуръони Қарим ва ҳадис ғояларининг талқини. Андалиб дostonларининг тимсоллар олами. Уларнинг ўзига ҳос жиҳатлари. Шоир асарларида халқ оғзаки ижодининг таъсири. Шеърӣй маҳорат масалалари.

Шермуҳаммад Муниснинг ижодий фаолияти. Адабий, илмӣй мероси. Девонларининг тузилиш тарихи ва қўлёзма нусхалари. «Мунис ул-ушшоқ»

девори. Девон тартибиди анъана ва жанрлар таркиби. Шоир ижодида уларнинг такомиллашуви. Лирик қаҳрамон табиати. Тимсоллар олами. Бадий хусусиятлари.

Муниснинг илмий мероси. "Синоди таълим" рисоласининг илмий-бадний киммати. Тарихий асарлари. Таржималари. Адиб ижодининг ўзбек адабиёти тарихидати ўрни.

Оғайи ҳаёти ва ижоди манбалари. Ўрганилиш тарихи. Шоирнинг адабий-илмий мероси. "Тавъиз ул-ошиқин" девони. Қўлэзма нусхалари. Девонда дебонанинг ўрни. Жанрлар таркиби. Мавзулар доираси ва говий қўлаи. Шоирнинг тимсол қўлаш маҳорати. Шериятида Алишер Навоий ижодида муносабат. Девондаги асарлар баъини.

Оғайи – тарихнавис. Тарихий асарларининг комусий табиати хақида. Уларнинг илмий ва бадний киммати. Хоразм таржима мактабиди Оғайининг ўрни. Таржималарининг аҳамияти.

7-маву. Қўкон хонлигидаги маданний ҳаёт

Ўрганилиши. Адабий мухитнинг шаклланиши ва ўзига хос хусусиятлари. Амирининг адабий мухит асосчиси ва раҳнамоси сифатидати макоми. Жанрлар поэтикаси. Адабий мухитда халқ оғайи ижодида муносабат масаласи. Тарихнавислик, шерият, наср, матбаа ишлари, адабий ҳамкорлиқнинг ноёб маҳсуллари яратилиши.

Тазкиранависликнинг янги шакллари. Фазлий Намангоний раҳбарлигида тузилган тазкира. "Маъмуаи шоирон"нинг ўзбек адабиёти тарихидати ўрни. Тузилиши ва жанрлар таркиби. Ғозий ижоди. "Юсуф ва Зулайхо" достони. Сатирик ва юмористик асарлар. Махмур адабий мероси. *Хўжаиасар Хўвайдо ҳаёти ва ижоди*. Лирик мероси. Девонининг тузилиши ва жанр таркиби. Шоирнинг дунёқараш ва бадний маҳорати. «Роҳати дил» достони. Асарнинг тузилиши. Асар композициясида хикоятларнинг ўрни. Тимсоллар олами. Хўвайдонинг дostonнавис сифатидати маҳорати.

Амирый ҳаёти ва ижоди манбалари. Ўрганилиш тарихи. Адабий мактаб асосчиси эканлиги. Таржимаи холи. Амирый девони. Девон қўлэзмалари. Асарларининг қўлаи ва жанр хусусиятлари. Девонда дебонанинг ўрни. Шерларининг мавзу доираси ва говий қамрови. Анъана ва янгилик. Тимсоллар олами. Лирик қаҳрамон табиати. Бадний маҳорати.

8-маву. Гулҳанний, Нодира ва Мухаммад Али адабий мероси

Гулҳанний ҳаёти ва ижоди. Ўрганилиш тарихи. Шерий мероси. Жанрлар таркиби. Мавзу қўлаи. Тимсоллар моҳияти. «Зарбулмасал» асари. Асар таркиби ва мақозий табиати. Бадний хусусиятлари. Гулҳаннийнинг «Зарбулмасал»да тимсол яратиш маҳорати. Бадний санъатларининг қўлаиш тамойиллари.

Увайсий ҳаёти ва ижоди. Ўрганилиш тарихи. Адабий мероси. Шериятининг мавзу ва говий қўлаи. Шоира ижодида ишқ талқини.

Ижтимоий ҳаётта муносабати. Асарларининг тимсоллар олами. Лирик қаҳрамон табиати. Увайсийлик билан муносабат масаласи. Бадний санъатларни қўлаш маҳорати. «Шахзода Ҳасан» ва «Шахзода Ҳусайн» достонлари. Достонларнинг сюжет ва композиция жиҳатдан ўзига хошлиги. Шоиранинг дostonнавислик маҳорати.

«Воқеоти Мухаммадалихон» (туғалланмаган) асари. Асарнинг тарихий аҳамияти. Тимсоллар қўлаи.

Маҳароили Нодира ҳаёти ва ижоди. Шоиранинг давлат арбоби сифатидати фаолияти. Таржимаи холи. Нодира ва Умархон муносабатлари. Нодира ижодида Увайсийнинг адабий таъсири. Нодиранинг шерий мероси. Девондаги ғазал, муҳаммас, рубоий, фард каби жанрлар табиати. Нодира шериятининг мавзу қамрови. Ишқ ва садоқат, висол ва хижрон тараннуми. Лирик қаҳрамон табиатининг ранг-баранглиги. Шериятининг тимсоллар қўлаи. Бадний санъатларни қўлаш маҳорати.

Мухаммад Алихон (Хон) ижоди. Давлат арбоби сифатидати фаолияти. Таржимаи холи. Мухаммад Алихон ижодида Навоий ва Ғузлий анъаналари. Ғузлий ғазалларига таъмин ва таҳмислар. Девонининг жанрий таркиби. Шерий маҳорат қирралари. Шериятининг тасаввуфий асослари.

5-модул. МИЛЛИЙ УЙҒОНИШ ДАВРИ ЎЗБЕК АДАБИЁТИ

1-маву. Кириш: ижтимоий-сиёсий, маданний-адабий ҳаёт

Миллий уйғониш даврининг ўзбек адабиётининг икки босқичи: биринчи босқич – "Илк мустанлақчилик даври адабиёти" 1865-1905-йиллари ўз ичига олади. Иккинчи босқич – "Ижтимоий-сиёсий ва маффуравий қурашлар даври" 1905-1929 йиллар.

"Илк мустанлақчилик даври"нинг дахшатли воқеаларга тўла қартинаси тарихий-бадний асарларда ўз ифодасини топи. Чор Россияси томонидан хонликларнинг, марказий шаҳарларнинг босиб олинishi, мустанлақа элмининг қучайishi, маънавий ҳаётнинг поракандаликка юз тутиши, халқ озодлик ҳаракатлари бу давр адабиётига алоҳида мавзу сифатига кириб келди. Бу, ўз навбатида, адабий жанрлар ва вазналарнинг янгилаишига ҳам асос бўлди. Янгича йўналишдаги ҳажвчилик майдонга келди: шерий манзумалар, саёхатномалар, мактуботлар туркуми яратилди. Тошкент ва бошқа марказий шаҳарларда босмахоналарнинг вужудга келиши, матбуотнинг йўлга қўйилиши, ўқитиш тизимидати янгиликлар мустанлақа ўлкада янгича маърифатпарварлиқнинг шаклланиши ва юксалишига асос бўлди. Таржимачилик риюж топи: шарқ адабиётидан "Минг бир кеча", "Қалида ва Димна", "Гулистон" асарлари таржимаси билан баробар рус ва Европа адабиётидан таржималар қилинди.

2-маву. Комили Хоразмий (1825-1899)

Ижодий меросининг ўрганилиш тарихи. Таржимаи холи. Комили Хоразмий йирик маданый тadbирлар ташкилотчиси сифатиди. Тошкент

сафари (1991). Қомил ижодида янгича маврифатпарварлик. Ҳаётининг охириги йиллари, фожияси. Қомил ва Феруз муносабатларининг янгича талқини. Ижодий мероси, лирикаси, ҳажвиёти, таджикотлари. Бастакор, мусикашунос ва таржимонлик фаолияти.

3-мавзу. Муҳаммад Раҳимхон Феруз (1844-1910)

Адабий мероси. Шоир ижодини ўрганиш тарихидан. Таржиман холи. Адабиёт ва санъат раҳнамоси. Феруз – мусикашунос, моҳир созанда ва бастакор, санъаткор ҳамда талабчан муҳлис. Феруз – маориф ҳомийси ва тараққийпарвар. Илк матбаачилик ва адабий мерос тарғибидати хизматлари. Феруз ва Россия истило-чилиқ сиёсати. Феруз ва Хоразм адабий муҳити.

4-мавзу. Аҳмад Табибӣ (1969-1911)

Ҳаёти ва ижоди. Табибӣ ва мумтоз адабиёт. “Мақмулат уш-шуаро” таъкираси. Лирик мероси. “Вомик ва Узро” достони. Табибӣнинг санъат, мусика, ҳаттогил соҳасидати фаолияти, ўзбек маданияти тарихидати ўрни.

5-мавзу. Муқимий (1850-1903)

Ҳаёти ва адабий мероси ўрганилиши тарихи. Таржиман холи. Тошкентдаги ҳаёти (1887, 1892, 1899-йиллар). Ҳаётининг сўнгги йиллари. Ижодий мероси: лирикаси, ҳажвиёти. Шоир сатирасида сиёсий мавзу. Юморлари. (“Оғ”, “Қўса” туркумлари). “Саёҳатнома”лари. Муқимий ижодида мактуб жанри.

6-мавзу. Фуркат (1859-1909)

Таржиман холи. Фарғона ҳамда Тошкент даври фаолияти. Фуркатшунослик тадрижи. Шерияти. Насрий асарлари. Янгича маврифатпарварлик фаолияти. Рус мустақилка сиёсатида муносабати. Фуркат ва жадидчилик. Тасаввуф таълимотида оид қарашлари. Чет эллардаги фаолияти. Ижодий мероси.

7-мавзу. Исоқхон Иброт (1862-1937)

Маврифатпарвар шоир, публицист, тарихшунос, тилишунос олим, сайёҳ, илк ўзбек матбаачиларидан бири сифатидати фаолияти. Ҳаёти ва ижоди. Чет элларда саёҳати. “Усули жадид” мактабларини очилиши. Иجتимоийтаърифий фаолияти: “Матбаан Исоқия”, “Қутубхонаан Исоқия” вужудла қилиши. Матбуотда чоп этилган асарлари. Илмий фаолияти. Рус босқинига муносабати.

8-мавзу. Қаримбек Қамий (1865 – 1922)

Қамий ижодида муносабат масаласи. Таржиман холи. Қамий ва Тошкент адабий муҳити. Маврифат мавзудати шерлари. Ҳажвиёти. Таржиманлари. Қамий дунёқараш. Шоир ижодида тасаввуфий унсурлар. Диний мавзу. Жадидча ва қадимча қарашлари.

6-Моул. ЖАДИДЧИЛИК ВА ЖАДИД АДАБИЁТИ

1-мавзу. Иجتимоий-сиёсий ва мафкуравий қурашлар даври.

XX аср бошлари Туркистонда иجتимоий-сиёсий, маданӣ ҳаёт Жадидчилиқ. Туркистонда жадидчиликнинг ривожланиш босқичлари. Даврлаштириш тамойиллари. Маврифий ислохотлар даври. Иجتимоий-сиёсий ва мафкуравий қурашлар даври.

Маданий-адабий ҳаёт (1905-1917). “Усули жадид” мактаблари. Миллий матбуот. Хайрия жамиятлари ва бошқа турли маврифий ташкилотлар. Янги миллий театр. Бадий адабиёт. Адабий танқид. Бадий таржимачилиқ.

Иجتимоий тарихий воқеалар. 1917-йил феврал инқилоби ва унинг Туркистондаги ақс-салоси. Миллий озодлик ва мустақиллик учун қураш гоилари. “Туркистон мухторияти”. Мафкуравий бұҳронлар. Адабий-маданӣ ҳаракатчилик. 20-йиллар матбуоти ва адабиёти. Ўзбек романчилик мактаби. Миллий драматургия. Театр ва адабий тинкичилик. Шурулар томонидан адабиётни мафкуравий қурашлар воситасида айлантириш сиёсати.

2-мавзу. Исмонбёк Гаспринский (1851-1914)

Ҳаёти ва фаолияти. Жади мактабларининг таъсисчи. Гаспринский ва Туркистон жадидчилиғи. “Таржимон” газетасида Туркистон ҳаётининг ёритилиши. Бадий асарларида Туркистон мавзуси. Адабий-эстетик қарашлари.

3-мавзу. Мақмулхўжа Бехудий (1875-1919)

Ҳаёти ва фаолигининг ўрганилиш тарихи. Таржиман холи. Туркистонда жадид мактабларининг “толмас тарғиботчи” ва ташаббусқорларидан бири. Бехудий ва Туркистон миллий матбуоти. Ижодий мероси. “Тадарқуш” пьесаси. Публицистикаси. Адабий-эстетик қарашлари. “Саёҳат хотиралари”.

4-мавзу. Абдулла Авлоний (1878-1934)

Авлонийшунослик. Ҳаёти саҳифалари. “Шуҳрат” газетасини чиқариши. Янги мактаблар ташкил этиши. Иجتимоий фаолияти. Авлоний – актёр, режиссёр, хормейстр, театр бадий рӯҳбери, драматург, таржимон. Адабий мероси. Педагогик асарлари. “Туркий тулистон ёқуд ахлоқ” авлоний маврифий-ахлоқий ва педагогик қарашлар тараккиятидати ўрни. Авлоний шерияти ва адабий-эстетик тафаккурдаги янгилаштириш. Драмалари. Публицистикаси. Тип, адабиёт, санъат, матбуот, маориф муаммоларига оид мақолалари. “Афгон қундалиқлари” – ўзбек публицистикаси ва мемуар адабиёти намунаси.

5-мавзу. Тўлаған Хўжамёров - Тавалло (1883-1937)

Адабий меросининг ўрганилиш тарихи. Ҳаёти саҳифалари. Вақтли матбуотдаги иштироки. Ижоди. “Равнак ул-ислом” тўплами. Тавалло ва

Мунавваркори, Бехудий муносабатлари. Шерларининг бадиияти. Тавалло ва татар адабиёти.

6-мавзу. Сирожиддин Сидкий (1884-1934)

Шоир ижодининг ўрганилиши. Ҳаёти ва ижодий фаолияти. Шоирнинг илк босма китоблари. Биринчи жаҳон уруши ва шоирнинг унга муносабати. Шерларида мардикорлик воқеалари талқини. 1917 йил ва Сидкий. "Рабо(т)чилар намоиши", "Рабо(т)чилар келиши", "Тоza хурият", "Русия инкилоби" асарларининг ёзилиши. Шоирнинг 1917 йилдан кейинги ҳаёти ва ижоди.

7-мавзу. Сўфизода (1880-1937)

Ҳаёт йўли ва ижодий меросининг ўрганилиши тарихи. Таржиман ҳоли. Ҳажвиялари. Сўфизода ва озарбойжон мутафаккирлари. Сўфизоданинг "Усули савтия" мактаблари очилиши. Матбуотдаги иштироки. Маврифатпарварлик йўналишидаги шерлари. Лирикаси.

9-мавзу. Абдурауф Фитрат (1886-1938)

Ҳаёти ва ижодининг ўрганилиши тарихи, манбалари. Таржиман ҳоли. Ижодий мероси. Шерияти. Насрий асарлари. Туркий тили билимдони ва жонкуяри сифатидаги фаолияти. Адабиёт назариясига оид ишлари. Қадимги туркий ёлорликлари устида олиб борган тадқиқотлари. Шарк мумтоз адабиёти намоиядлари меросига оид илмий ишлари. Тарихий асарлари.

10-мавзу. Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий (1889-1929)

Ҳамзашунослик тадрижи. Шоир ижодида икки хил ёндашув: сабаблари, оқибатлари. Адабий меросининг янгича талқини. Таржиман ҳоли. Ижодий меросининг кўлами. "Девони Нихоний", анъана ва янгилаштирилган миллий уйғониш ғояси. Ҳамза насри ва жадидчилик. "Янги саодат" миллий романи. Драмалари.

11-мавзу. Абдулла Қодирий (1894-1938)

Ҳаёти саҳифалари. Ижодий мероси. "Бахтсиз кув" пьесаси. Жадидчилик ва Абдулла Қодирий хикоялари. Ҳажвий асарлари. Биринчи роман — "Ўткан кунлар"нинг яратилиши. "Меҳробдан чаён" романи. Бу романларнинг туркий халқлар адабиётига таъсири. Абдулла Қодирийнинг 30-йиллардаги ижодида замонасозлик майлилари, бунинг сабаблари.

12-мавзу. Чўлпон (1897-1938)

Таржиман ҳоли. Жадидчилик ва Чўлпон шерияти. Шоирнинг ўзбек шер тизимидаги ислохотлари. Хикоялари. Драмалари. "Кеча ва кундуз" романи. Романнинг ўзбек реалистик насри шаклланиши ва тараккиётидаги аҳамияти.

IV. Семинар машғулларининг ташкил этилиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар

Семинар машғулларининг ташкил қилишда тавсия этилган илмий муаммо ёки масала юзасидан талабаларга аввалдан семинар режаси ва унга мувофиқ адабиётлар рўйхати берилади. Семинар машғулларига кўпроқ назарий муаммолар олиб чиқирилиши мақсадга мувофиқлиқ.

Талабалар семинар машғулларида ўзбек адабиёти тарихи намоиядлари ижоди ва уларнинг асарларини ўрганадилар, шу давр бўйича назарий ва амалий маълумотларга эга бўлишлари ҳамда уларнинг ўзлаштирилган маълумот асосида ўзбек адабиёти тарихи ҳақида тушунчага эга бўлишлари кўзда тутилади.

Семинар машғулларининг тавсия этилган мавзулари:

1. Мумтоз адабиёт истилоҳи, унинг маъно кўлами. Шарк халқлари мумтоз адабиётида муштараклик ва ўзига хослик, ўзаро таъсир масалалари.
2. Мумтоз адабиётни даврлаштириш тамойиллари.
3. Мумтоз адабиёт тараккиётида Куръони карим ғоялари ва ҳадиси шарифдаги фикрларнинг ўрни ва аҳамияти.
4. Дидактик асарлар тахлили ("Қалила ва Димна", "Чор Дарвеш", "Гулстон" (Савдий), "Ўттинома" типидagi асарлар мисолида).
5. Тарихи асарларнинг бадиий қиммати, маърифий аҳамияти.
6. Сиёсий-ахлоқий мавзудаги асарлар тахлили ("Қобуснома" (Қайковус), "Сисёатнома" (Низомулмулк)).
7. Эски ўзбек тилидаги филологик асарлар ва уларнинг мумтоз адабиётни ўрганишда муҳим манбалар эканлиги.
8. Кичик лирик жанрлар бадиияти.
9. Мусаббаъ, мусамман ва муашшар жанрлари.
10. Таркиббанд ва таркиббанд жанрларининг умумий ва фарқли жиҳатлари.
11. Ташбеҳ, муболага ва таносуб санъатлари акс этган байтлар.
12. Ийҳом ва тажнис, хусни таълил ва тамсил санъатларининг умумий ва фарқли жиҳатлари.
13. Тарду акс, радд ул-матлаъ, радд ул-кофия санъатлари.
14. Ўзбек адабиётида мусажжаъ ғазаллар.
15. Тақрор асосланган санъатлар ва радиф муносабати.
16. Мужаррад ва мурдаф кофияларнинг кўлланилиш даражаси.
17. Қадимги туркий мифология.
18. Ирк битиглари ва уларнинг туркий адабиётга тутган ўрни.
19. «Девону лутотит-турк» асаридagi адабиётшуносликка оид маълумотлар ва бадиий ижод намуналари тахлили.
20. Юсуф Ҳос Ҳожибнинг «Қутадғу билиг» асарида ижтимоий-сиёсий масалалар.
21. Ҳожа Аҳмад Ясавий ижодий мероси. "Девони хикмат" ва "Факрнома" асарлари.

22. Монийлик окимидати адабиётнинг пайдо бўлиши, бу адабиётнинг ижтимоий ҳаёт билан боғлиқ томонлари.

23. "Олтин ёруғ" достони ва буюдвийлик.

24. X-XII асрда ўрта Осиёда араб ва форс тилидаги адабиёт, таъжирчилик.

25. Ибн Синонинг фалсафий қарашлари ("Ҳайй бин Яқзон" ва б. қиссалари асосида)

26. Берунийнинг "Қадиғи халқлардан қолган ёдгориқлар" асаридати адабий парчалар таҳлили.

27. Рашиддин Фазлуллоҳ Ҳамдонийнинг "Жомеъ ул-таворих" асарида ҳикоят ва ривоят жанрлари.

28. Темурийлар даври адабиётининг асосий хусусиятлари: жанр хусусиятлари ва ғовий-бадий ўзгаришлар

29. Таржима адабиёти.

30. Мирзо Улугбекнинг "Тўрт улус тарихи" да адабий жанрлар.

31. Атоий ва Лутфий лирикаси.

32. "Бобуронома" да муаллифнинг адабий-эстетик қарашлари.

33. Бобур шеъротида бадий санъатларнинг ўрни.

34. "Шажарайи турк" асарида тарихий сиймолар тасвири.

35. Аблғози Бақодирхон тарихнавис олин.

36. Отаҳий ижодида Навоий анъаналари.

37. Суфий Оллоёр илмий-адабий мероси.

38. Ҳўжа Назар Ҳўвайдонинг "Роҳати дил" достони ва унинг адабиёт тарихидаги ўрни.

39. Муҳаммад Алихон (Хон) ижоди.

40. Қомил Ҳоразмий – янғича маррифатпарварлиқнинг илк намондаси. Ғазаллари таҳлили.

41. Муҳаммад Раҳимхон Феруз – шоир ва маррифатпарвар.

42. Аҳмад Табибийнинг ҳаёти ва ижоди.

43. Муқимий адабий мероси. Саёхатномаларида ижтимоий турмуш манзарасининг акс этиши.

44. Фурқатнинг маррифий ғазаллари таҳлили.

45. Исмоилбек Гаспринскийнинг адабий-эстетик қарашлари таҳлили.

46. "Тадарқуш" драмаси ва жадида драмачилиғи.

47. Абдулла Авлоний шеърлари таҳлили.

48. Тавалло шеъротида миллат ва миллият масалаларининг ёритилиши.

49. Фитрат шеъротида эрк ва озодлик мавзунининг бадий талқини.

50. Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий драмалари таҳлили.

51. Чўпоннинг адабий-эстетик қарашлари.

52. Абдулла Қодирий ҳикоятлари ва жадидачилик.

Изоҳ: Семинар машғулотлари талабаларни ўзбек адабиёти тарихига оид маълумотлар билан мустақил танишишга, уларни таҳлил ва талқин

этишга йўналтиради. Талабалар эгашлаган билимларини дарсларда мунозара ёки мавзуга шаклида химой қилади.

Мазкур рўйхатдаги мавзулардан семинар машғулотлари учун ажратилган соатлар ҳажмига мос ҳолда танлаб фойдаланиш тавсия этилади.

У. Амалий машғулотларни ташкил этиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар

Амалий машғулотларда бақаларларнинг асарларни ўқиш, таҳлил қилиш бўйича кўникмалар ҳосил қилиши ва эришилган натижаларни келгуси фаолиятларида қўлай билиши назарда тутилди. Шунингдек, амалий машғулотларни ташкил этишда, асосан, бирламчи назарий манбалар бўйича савол-жавоблар уюштирилди. Савол-жавоблар жараёнида мавзуларнинг умумий хусусиятлари ҳақида умумлашмаларга келинади.

Амалий машғулотларнинг тавсия этиладиган мавзулари:

1. Мумтоз шеър.
2. Мумтоз адабиётда анъанавий мавзу ва образлар.
3. Анъанавий образлар, уларнинг ўзига хос жиҳатлари.
4. Туркий ва форсий шоирлар ижодидаги муштарак жиҳатлар.
5. Мумтоз адабиётда бадий услуб тушуничаси.
6. Девон, баёз ва таъжирлар – мумтоз адабиёт манбалари сифатида.
7. Мумтоз наср услуби.
8. Мумтоз адабиётда рамзий образлар тизими.
9. Мумтоз шеър таҳлили мезонлари.
10. Ғазал ва китъа, туоқ ва рубоийнинг ўхшаш ва фарқи жиҳатлари.
11. Муребаъ, мухаммас ва мусаллас жанрлари.
12. Лафзий санъатлар.
13. Марнавий санъатлар.
14. Мумтоз кофия таркиби.
15. Афсоналар таркибидаги мифология образлар таҳлили.
16. "Ўғузнома" китобий эпосидаги афсона ва ривоятлар таҳлили.
17. "Қутадғу билиг" ва "Ҳибат ул-хаккойк" да кофия таҳлили.
18. Қадиғи мифлар ва афсоналар. Манбалар ва мавзу хусусиятлари.
19. Қултегин. Билга хоқон ва Тўноқул ёдгориқлари бадиияти
20. "Девону лутотит-турк" даги адабий парчалар мавзу ва жанр хусусиятлари.
21. "Қутадғу билиг" достони композицияси ва тисмоллар доираси.
22. Берунийнинг "Қадиғи халқлардан қолган ёдгориқлар" асарида ривоят ва афсона жанрига оид маълумотлар.
23. "Дахнома" даги образлар тизимини таҳлил қилиш.
24. "Ташшукнома" даги образлар тизимини таҳлил қилиш.
25. "Латофатнома" даги образлар тизимини таҳлил қилиш.
26. Отоий лирикасидаги образлар тизимини таҳлил қилиш.
27. Гадей лирикасидаги образлар тизимини таҳлил қилиш.

28. Хусайний лирикасидаги образлар тизимини таҳлил қилиш.
29. Дуфий лирикасидаги образлар тизимини таҳлил қилиш.
30. Бобурнинг шеърий маҳорати.
31. "Бобуронома"нинг услуб хусусиятлари.
32. Турли Фароғий адабий мероси ва унинг ўрғанилиш тарихи.
33. Нишотийнинг "Хусн ва Дил" достони сюжети ва композицияси.
34. Андалибнинг достоннавислик маҳорати.
35. Гулханийнинг "Зарбумасал" асари матни ва асарда макоз масаллари.
36. Увайсий ҳаёти ва ижодининг ўрғанилиш тарихи.
37. Мохларойи Нодира ҳаёти ва ижоди.
38. Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти. Мақсад ва вазифалари.
39. Мухаммад Раҳимхон Ферузанинг "Элга шоху ишқа кул" асарини ўрганиш.
40. Комил Хоразмий ҳаёти ва ижодига оид илмий асарларни ўрганиш, шoir асарлари таҳлили.
41. Каримбек Камий шеърини ва ижодига оид илмий асарлар таҳлили.
42. Фурқатшунослик тадқиқи.
43. Исохон Ибрат ва унинг асарлари таҳлили.
44. XX аср бошлари Туркистон ижтимоий-сиёсий, маданий ҳаётига оид илмий асарлар устида ишлаш.
45. Исмоилбек Гаспринскийнинг Туркистонга оид асарлари. "Дюрр-роҳат муеулмонлари", "Муқолаи салотин" асарлари таҳлили.
46. Махмудхўжа Бехбудийнинг "Самарқанд" газетаси ва "Ойна" журиши.
47. Абдулла Авлонийнинг Туркистон матбуот ва театри тараккиятдаги ўрни.
48. Силсий-Хондайлик ва Суфизода шеърлари таҳлили.
49. Абдурауф Фитрат – янгича адабий тафаккур асосчиси. Фитратнинг насрий ва драматик асарлари таҳлили.
50. Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ижодини мустақиллик даврида ўрганиш муаммолари ҳақида мунозара.
51. Чўлпон шеърлари таҳлили.
52. Абдулла Қодирий "Бахтсиз кўёв" пьесаси. Ҳажвий асарлари. Биринчи роман – "Ўткан кунлар"нинг яратилиши.

VI. Мустақил таълимни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

"Ўзбек адабиёти тарихи" фанини ўргатувчи талабалар аудиторияда олган назарий билимларини мустаҳкамлаш ва кўникма ҳосил қилиш учун мустақил таълим тизимига асосланиб, кафедра ўқитувчилари раҳбарлигида, мустақил иш бажарадилар. Бунда улар баъдий адабиётларни мутолаа қиладилар, таҳлил ва тақлиқ этиладилар; кўшимча адабиётлар ҳамда Интернет сайтларидан фойдаланиб, рефератлар ва илмий маърузалар тайёрлайдилар.

амалий ва семинар машғулоти мавзусига доир уй вазифаларини бажардилар, кўргазмалар куруллар ва слайдлар тайёрлайдилар.

Талаба мустақил ишни тайёрлашда муайян фанининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланади:

- амалий машғулотларга тайёрларлик;
- семинар машғулотларига тайёрларлик;
- дарслик ва ўқув қўлланмалар бўйича фан бошлари ва мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маъруза қисмини ўзлаштириш;
- махсус адабиётлар бўйича фан бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- талабанинг ўқув, илмий-тадқиқот ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган фан бўлимлари ҳамда мавзуларни чуқур ўрганиш;
- масофавий таълим.

Мустақил таълим ва мустақил ишлаш

Мустақил таълим учун тавсия этиладиган мавзулар:

1. Амалий ва семинар машғулотларига тайёрларлик кўриш учун кутубхонада ишлаш.
2. "Минг бир кеча" асарида хикоя қилиш санъати.
3. Қайқовуснинг "Қобулонома" асаридаги хикоят ва тамсиллар.
4. Низомулмулкнинг "Сийёсатнома" асаридаги хикоятлар таҳлили.
5. Умар Хайём "Наврўзнома" асари таҳлили.
6. Фирдавсий "Шоҳнома" си қаҳрамонлари. Уларнинг кейинги давр эпик поэзиясига кўчиши.
7. "Қаҳор мақола" (Низомий Арузи Самарқандий) асари таҳлили.
8. Савдий Шерозий "Гулистон" асарининг Шарқ адабиётда тутган ўрни.
9. Сафарнома ва саёхатнома туркумидаги асарлар (Носир Хусрав, Ибн Баттута ва бошқаларнинг асарлари мисолида).
10. Абдурахмон Жомийнинг "Баҳористон" асари таҳлили.
11. Эски ўзбек тилидаги филологик асарлардан Толъё Имон Ҳиравийнинг "Бадъиъ ул-лугат", "Абушқа" лугатлари ва Мухаммад Ёқуб Чангиннинг "Келрўнома" лугатининг ўзбек мумтоз адабиёти тарихи учун муҳим манба эканлиги.
12. Ўзбек мумтоз адабиётининг Россияда ва Европада ўрганилиш тарихи.
13. "Девону луготит турк"даги адабий жанрларни ўрганиш.
14. Пахлавон Махмуд рубоийлари таҳлили.
15. "Ал жомий ас-сахих"даги ҳадислардан намуналар тўплаш.
16. Гул ва булбул образлари акс этган байтлар таҳлили.

17. Май, сокий, тарсо, жом, харобот тимсоллари келтирилган байтларни тўплаш.
18. Ранглар ва рақамларнинг рамзий маънолари.
19. Ҳазил тахлили мезонлари.
20. Ҳазил унсурлари.
21. Мустанзо жанрининг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш.
22. Маснавий ва дoston муносабати.
23. Муҳаммас ва мусаллаҳлардан ёд олиш, ғоввий-балдий жихатдан тахлил қилиш.
24. Бобур ғазалларининг вазн хусусиятларини ўрганиш.
25. Ирсоди масал санъатига доир байтларни тўплаш.
26. Тазод санъатига доир байтларни тўплаш.
27. Тарсит, зулқофиятайн ва зулкавофий санъатлари.
28. Навоий рубоийларида қўлланилган мутлақ кофийларни аниқлаш.
29. Нодира ғазалларида қўлланилган муқайяд кофийларни тўплаш.
30. Ўзбекистонда авестошуносликка оид илмий асарлар рўйхатини тўзиш ва айрим асарларга аннотация ёзиш.
31. Қадимги туркий ёлгорликлар бўйича Ўзбекистонда яратилган илмий асарларнинг библиографиясини тўзиш, монографияларга аннотация ёзиш.
32. Ибн Синонинг адабий фаолиятига оид асарлар аннотациясини тўзиш.
33. Берунийнинг адабиётга оид фаолиятини ўрганиш, "Минералогия" китобидаги ҳикоятларни таҳлил қилиш.
34. Берунийнинг "Ўтмиш халқлардан қолган ёлгорликлар" асаридати ривоятларни таҳлил қилиш.
35. Бағриддин Синосий ва Муҳаммад Авфий Бухорий ижодига оид материаллар тўплаш ва библиография тўзиш.
36. Қул Убайдий туюқларини таҳлил этиш.
37. "Шажараи турк" асарининг адабиёт тарихидати ўрни.
38. "Тазкираи қаландарон" асарига Сўфи Оллоёр ва Машраб муносабати. Бу муносабат руҳининг ҳар иккала шoir ижодидати акси.
39. Андалиб ва Нишотий дostonлари мисолида давр дostonчилиги борасида мулоҳаза қоритиш. Ўхшаш ва фарқли томонларини топиш.
40. "Музаққир ахбоб" дан XVI аср ўзбек адабиёти ва маданиятига оид маълумотлар аннотациясини тўзиш.
41. Хувайдоннинг "Иброҳим Адҳам" қиссаси ва ундаги тимсолларни тавсифлаш.
42. "Саботул ожизин" та ёзилган шарҳлар таҳлили.
43. "Зарбулмасал" асаридати мақолларни тўплаш ва асардате ўрнини аниқлаш.
44. Мунис ғазалларида тимсоллар қўлами.
45. "Хусн ва гул" дostonини мавзуй тасниф қилиш.
46. Қўқон адабий муҳити, "Тазкираи Қайомий" даги материаллар таснифи.

47. "Сабот ул-ожизин" да ислом ва тасаввуф ғояларининг ифодаланishi.
48. Дилшоди Барно. Ҳаёти ва ижоди.
49. Муҳаммад Юсуф Баёнйй.
50. Завкий. Биографияси. Ҳазиллари таҳлили.
51. Муҳаййир шеърятити таҳлили.
52. Анбар Отин. Ҳаёти ва ижоди. "Қаролар фалсафаси" дostonи таҳлили.
53. Юсуф Сарёмий ва тасаввуф адабиёти.
54. Аваз Ўтар Ўғли. Шеърлари таҳлили.
55. Ҳазиний, Девони. Ҳазиллари таҳлили.
56. Сиддикйй-Ажзий ижодига маърифат ва Ватан мавзуси талқини
57. Мунавварқори Абдирашидхонов – ўзбек жалдчилик ҳаракатининг йўлбошиларида бири.
58. Васлий Самарқандий ҳаёти ва ижодий мероси.
59. Миллий уйғониш даври ўзбек адабиётининг ўрганилиши.
60. Ўзбек миллий уйғониш адабиётининг хоррежада талқин қилиниши.

Фон бўйича курс иши. Курс ишини ёзиш 2-курснинг 4-семестрига мўлжалланган бўлиб, унда курс бўйича ўтилган бarchа мавзулар камраб олинати ва талабаларга тақдим этилати. Курс ишини ёзишда талаба дastлаб, мавзуни тўғри танлаш ва унинг моҳиятини чуқур тушуниб олиши керак. Мавзу семестр бошида талабага ўқитувчи томонидан топирилати. Курс ишлари мавзусида тақдим этилган адабий ва танқидий асарларни ўрганиб чиқишдан бошланади. Шундан сўнг талаба курс ишининг режасини тўзиб чиқати. Кириш қисми, оdatда, қисқача ёзилати. Киришга мавзунинг илмий-назарий моҳиятини, муҳимлиги ва амалий жихатдан аҳамияти баён қилинади. Мавзунинг асосий қисми режа асосида ёритилади.

Тавсия этилган курс иши мавзулари:

1. Қадимги туркий монййлик адабиётида ахлоқий-тарбиявий масалаларнинг балдий талқини.
2. Мумтоз адабиётининг шаклланишидате асосий омиллар: мифология, халқ отзак ижоди ва тарқима асарлар.
3. Мумтоз адабиёт тараккиётида Қуръони қарим ғоялари ва ҳадиси шарифдате фикрларнинг ўрни ва аҳамияти.
4. Тасаввуф тавлимотининг мумтоз адабиёт тараккиётидате ўрни ва аҳамияти.
5. Анлана ва ўзига хослик – мумтоз адабиётдате энг муҳим адабий ҳодиса.
6. Ўзбек мумтоз адабиётининг тур ва жанрлари.
7. Дирик турга мансуб жанрлар ва уларнинг ўзбек мумтоз адабиётида тутган ўрни.
8. Девон, баёз ва тазкиралар – мумтоз адабиётни ўрганишда муҳим манбалар.

9. Эпик шеърят ва унга хос муҳим хусусиятлар.
10. Ўзбек мумтоз адабиётини образлар тизими (лирик ва эпик асарлар масолида).
11. Ўзбек мумтоз адабиётини анъанавий образлар генезиси ва ривожланиши тадрижи.
12. Шарк адабиёти учун умумий бўлган образлар таснифи ва тавсифи.
13. Ўзбек мумтоз адабиётининг рамз ва тимсоллар олами.
14. Ўзбек мумтоз адабиётини мажоз тарихи.
15. Мумтоз адабиётда шеърини ва насрий услуб.
16. Насрий асарларнинг услубий хосликлари.
17. Халқ китобларининг пайдо бўлиш сабаблари ва адабий жараён.
18. Форобийнинг шеър, унинг хосил бўлиш қонуниятлари ва инсоният томонидан идрок этилиши ҳақидаги фикрлари.
19. Адабий ва тарихий манбаларда мумтоз поэтикага доир қарашлар.
20. Илмлар ўлиғи ва уларнинг мумтоз поэтикани ўрганишдаги аҳамияти.
21. Адабий тур тушуниши ва унинг ифодаланиш шакллари.
22. Шайх Аҳмад Тарозийнинг "Фунун ул-балог" асарида шеър навълари таснифи.
23. Ҳазл ва унинг турлари.
24. Қасида ва унинг таркибий тузилиши.
25. Мустақолнинг жанр хусусиятлари.
26. Қисса лирик жанрлар тавсифи.
27. Мусаммат жанрда оид назарий қарашлар.
28. Ўзбек мумтоз адабиётини маънавий жанрининг тутган ўрни.
29. Таркиббанд жанрининг ўзига хос хусусиятлари.
30. Таркиббанднинг жанр хусусиятлари.
31. Аруз вази ва мумтоз жанрлар муносабати.
32. Тамсил ва ҳусни тавлил санъатларининг ўзига хос хусусиятлари.
33. Ийҳом ва тажнис санъатларининг ўзига хос хусусияти.
34. "Балодъ ус-санод" да баъдий санъатлар таснифи.
35. Тажнис, ийҳом, тавоз санъатларининг мумтоз шеърятдаги ўрни.
36. Мумтоз қофия: унсурлари, турлари.
37. "Билганиш" дostonининг туркий халқлар эпосига муносабати.
38. Қадимги қаҳрамонлик эпосининг юнон манбалари орқали етиб келган намуналари: «Тумарис», «Широк».
39. Халқ қиссаларининг мумтоз адабиёт шаклланиши ва таракқиётдаги ўрни.
40. «Девону луготит турк» асари орқали бизгача етиб келган баъдий намуналари.
41. Абу Али ибн Синонинг адабий филолияти.
42. "Девону луготит турк" асаридати адабий жанрлар.
43. "Қутадғу билиг" дostonида қомил инсон ва зағулик қолларининг ифодаланиши.
44. "Қутадғу билиг" дostonида муаллиф ижтимоий-сиёсий қарашлари.

45. Юсуф Ҳос Ҳожибнинг "Қутадғу билиг" асарида образлар табиати.
46. "Қутадғу билиг" дostonида раҳбар маънавияти тавсифи.
47. Аҳмад Югнакийнинг "Ҳибат ул-хаккойк" асарида одо-ахлоқ, сўз ва тил, илм-маърифатга муносабат масалалари.
48. Аҳмад Югнакийнинг "Ҳибат ул-хаккойк" асарида ҳадислар мазмунининг баъдий талқини анъанасининг аниқланиши.
49. Аҳмад Яссавийнинг "Девони хикмат"ида инсоний ғазилларнинг улғиланиши.
50. Аҳмад Яссавийнинг "Девони хикмат"ида нопоқлик, нолонлик, дунёпарастлик қоби илғилларнинг қораланиши.
51. Аҳмад Яссавийнинг "Девони хикмат"ида матнга доир илмий мунозаралар.
52. Аҳмад Яссавийнинг "Девони хикмат"ида ислом маърифати ва ахлоқи талқини.
53. Агнография асарларининг ўзбек мумтоз адабиётдаги ўрни.
54. "Қисаси Рабғузӣ"даги хикматларнинг баъдий-маърифий аҳамияти.
55. "Қисаси Рабғузӣ" матнида шеърини парчаларининг ўрни.
56. "Муҳаббатнома"нинг тематик-ғоявий хусусиятлари.
57. "Муҳаббатнома" баъдийлиги.
58. Сайфи Саройининг "Ўлиғистони бит-туркий" асаридати султонлар ҳақидаги хикоятлар.
59. Сайфи Саройининг шеърини хикоятлари ва ғазаллари таҳлили.
60. Пахлавон Маҳмуд рубоийларининг ахлоқий-таълимий ҳамада фалсафий моҳияти.
61. Дурбекнинг "Юсуф ва Зулайхо" дostonида Юсуф образи.
62. Дурбекнинг "Юсуф ва Зулайхо" дostonида Зулайхо образи.
63. Атоий лирикасида ҳаёт ва севаги мавзунининг баъдий талқини.
64. Атоийнинг ғазалда ҳусни тавлил санъатини қўллаш маҳорати.
65. Саккокий – қасиданавис.
66. Лутфий лирикасида ёр ва ошик образлари.
67. Лутфий лирикасида баъдий тавсир воситалари.
68. Лутфий ва Навоий.
69. Лутфий китъаларида лафзий санъатлар.
70. Ғадий лирикасида қофия турларининг қўлланилиши.
71. Бобурнинг ғазалнавислик маҳорати.
72. Бобур рубоийларида турбат мотивлари.
73. Захриддин Муҳаммад Бобур лирикасида ийҳом.
74. "Бобурома"да Мовароуннахр шаҳарларининг баъдий тавсифи.
75. "Бобурома"нинг ўзбек адабиёти ва маданиятини ўрганишдаги аҳамияти.
76. "Бобурома"да Хиндистон табиатининг баъдий тавсифи.
77. Бобур лирикасида баъдий санъатлар.
78. "Бобурома"да темурийларга муносабатининг баъдий талқини.
79. "Бобурома"да муаллиф руҳиятининг баъдий тавсифи.

80. Бобур лирикасида ҳасби ҳол тасвири.
81. Муҳаммад Солиҳнинг "Шайбонийнома" дostonида шoир бaдiiий нияти ва ҳаёт ҳақиқати интиқоси.
82. Ҳожанинг ҳикоянавислик маҳорати.
83. Ҳожанинг "Мифтоҳ ул-адл" асаридa маънавий-ахлоқий масалалар тaлкини.
84. Ҳожанинг "Тулзор" асаридa образ ва характер яратиш маҳорати.
85. Қул Убайдий шевритида лирик кaҳрамон тaбиати.
86. Қул Убайдий асарларида дунёкараш ва тарикат масаллари.
87. Қул Убайдий маснавийларида гоъвий мазмун ва бaдiiий шакл мутаносиблиги.
88. Машраб лирикасида ижтимоий оҳанглар.
89. Машраб ғазалларида муаллиф фалсафий қарашларининг бaдiiий ифодаси.
90. "Қиссаи Машраб" – муаллиф шахсини ўрганишдаги муҳим манба.
91. Машрабшуносликдаги илмий мунозараларнинг адабиёт тарихини ўрганишдаги ўрни.
92. Андалиб дostonларининг тимсоллар олами.
93. Сўфи Оллоёрнинг "Сабот ул-ожизин" асаридaги ҳикоятлар тaлкини.
94. Сўфи Оллоёрнинг "Сабот ул-ожизин" асаридa тажнис сaъятининг ўрни.
95. Абдулғозил Баҳодирхон "Шажараи турк" асарининг ўзбек адабиёти тарихидаги илмий-бaдiiий мақоми.
96. Абдулғозил Баҳодирхоннинг "Шажараи турк" асаридa тимсоллар силсилаи ва адиб маҳорати масаласи.
97. Нишотий шевритининг мавзу қўлами ва образлар олами.
98. Нишотий шевритида лирик кaҳрамон тaбиати.
99. Нишотий асарларининг фалсафий асослари.
100. Нишотийнинг «Қушлар мунозараси» асаридa анъана ва янгилик.
101. Нишотий «Ҳусну Дил» дostonининг тимсоллар олами ва рамзийлиги.
102. Махмур ҳажвиётда ижтимоий воқеликнинг бaдiiий тaлкини.
103. Мунис – тарихнавис ва таржумон.
104. Мунис лирикасининг мавзу қўлами ва образлар олами.
105. «Мунис ул-ушшоқ» девонидa анъана ва жанрлар тарқиб.
106. Мунис Ҳоразмий туюқларининг бaдiiияти.
107. Отаҳий рубоийларининг бaдiiияти.
108. Отаҳий лирикасида инсонпарварлик, маърифатпарварлик гоълар тaлкини.
109. Отаҳийнинг пейзаж яратиш маҳорати.
110. Отаҳийнинг бaдiiий-тарихий насаида шеврий жанрларнинг ўрни.
111. Отаҳийнинг таржумонлик маҳорати.
112. Отаҳийнинг "Зубдат ул-таворих" асарининг ўрганилиш тарихи.
113. Отаҳийнинг "Плохид ул-икбол" асарини илмий ўрганиш тадрижи.

114. Ҳувайдо ғазалларида маънавий комиллик мезонларининг бaдiiий ифодаси.

115. Увайсий ғазалларида ижтимоий мотивлар.
116. Гулҳанӣ масалларида халқ мақолларининг бaдiiий ифодаси.
117. Гулҳанӣ "Зарбулмасал"ида нутқий характеристика.
118. "Зарбулмасал"нинг илмий-танқидий матни тавсифи.
119. Гулҳанӣнинг «Зарбулмасал»да тимсол яратиш маҳорати.
120. Гулҳанӣнинг «Зарбулмасал» асаридa бaдiiий сaъятларининг қўлланиш тамойиллари.
121. Амирий – адабий мактаб асосчиси.
122. Амирий асарларининг мавзу қўлами ва жанр хусусиятлари.
123. Нодира фироқномалари бaдiiияти.
124. Нодира ғазалиётда лирик кaҳрамон образ.
125. "Тазакиран Қайноми"да Қўқон адабий муҳитининг ёритилиши.
126. Муҳаммад Алихон ижодидa Навоӣ ва Ғузулий анъаналари.
127. Муҳаммад Алихоннинг Ғузулий ғазалларига тазмин ва таҳмислари.
128. Муҳаммад Алихон девонининг жанрий тарқиб.
129. Муҳаммад Алихон шеврий маҳорати қирралари.
130. Муҳаммад Алихон шевритининг тасаввуфий асослари.

VI. АСОСИЙ ВА ҚЎШИМЧА ЎҚУВ АДАБИЁТЛАР ҲАМДА

АХБОРОТ МАНБАЛАРИ

Асосий адабиётлар

1. Сирожиiddинов Ш. Ўзбек мумтоз адабиётининг фалсафий сарчашмалари. – Т.: Янги аср авлоди, 2011.
2. Исмоков Ё. Сўз санъати сўзлоти. – Т.: Ўзбекiston, 2014.
3. Ўзбек таштoз адабуoи нампалати / Маjмua. (1-2-ji'dlar) Tuzuvchi, izoh va sharhlar muallifi: N.Rahmonov. – T.: Fan, 2005, 2007.
4. Раҳмонов Н. Ўзбек адабиётини давлатлириш масаллари. Монография. – Т.: "Мумтоз сўз", 2016.
5. Раҳмонов N. Ўзбек адабуoи таjixи. O'quv qo'lampи. – T.: Sapo – standart, 2018.
6. Адизова И. Ўзбек мумтоз адабиёт тарихи. Ўқув қўлланма. - Т., 2006.
7. Косимов Б., Юсупов Ш., Долимов У. ва б. Миллий уйғонлиш даври ўзбек адабиёт. - Т.: Маънавият, 2004.
8. Lark L. The Turki Manichaean literature // Nag Namidaani and Manichaean studies. Brill. – Leiden, 1997. – P. 121.
9. Hapenschild I. Die Tierbezeichnungen bei Mahmud ai-Kaschgar. Eine Untersuchung aus sprachund kulturhistorischer // Wiesbaden, Harrassowitz, 2003.
1. Мирзиёев Ш. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекiston давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т.: Ўзбекiston, 2016.

Қўшимча адабиётлар

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси” тўғрисидаги Фармони (Халқ сўзи, 2017 йил, 8 феврал).
3. Мирзиёев Ш. Буюк келажатимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017.
4. Мирзиёев Ш. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Т.: Ўзбекистон, 2017.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари” тўғрисида (Халқ сўзи, 2017 йил, 21 апрель).
6. Vohidov R., Eshonqulov N. O'zbek tushnoz adabiyoti ta'xiri. O'quv qo'llanma. – Т.: Adabiyot jam'atmasi nashriyoti, 2006.
7. Abdurahmonov A. Turkü adabiyotining qadimgi davri. - Т., 2005.
8. Долимов У. Миллий уйғониш педагогикаси. Т.: Ношир, 2012.
9. Қосимов Б. Миллий уйғониш: маърифат, жасорат, фидойилик. -Т.: Маънавият, 2002.
10. Ўзбек адабиёти тарихи, 5 жиллик, 1-4 жиллар. – Т.: Фан: 1977.
11. Хожиахмедов А. Мумтоз бадийат малохати. – Т.: Шарқ, 1990.
12. Долимов У. Туркстонда жадид мактаблари. –Т.: Университет, 2006.
13. Жабборов Н. Адабиёт ва миллий маънавият. Т.: Маънавият, 2015
14. Жабборов Н. Маърифат надири. –Т.: Маънавият, 2010
15. Ўзбек миллий уйғониш адабиётига материаллар. 1-сон (хаммуаллиф). Тошкент: Университет, 2004.

Интернет сайтлари

1. <http://www.kutubxona.uz>
2. <http://www.literature.uz>
3. <http://www.ziyouz.uz>
4. <http://www.alisheptayov.uz>